

використання дисплейної стіни відображення поточної інформації для розширення поля уваги експертів та оперативного персоналу.

Показано, що підвищити рівень оперативного управління виробництвом можливо на основі ситуаційної інтерпретації даних з використанням правила Байєса при оцінці причинних зв'язків, та розглянуто елементи концепції побудови експертних баз даних, як інформаційного базису ефективного управління в умовах дії факторів збурюючі технологічний процес.

1. *Хабаров С.* Экспертные системы (конспект лекций). – М. И. У. информ. технологии. 2007.-с.250.
2. *Уотерман Д.* Руководство по экспертным системам.- М. Мир. 1989.-с.388.
3. Построение экспертных систем / ред Д. Ленат – М. Мир, 1987.- с.441.
4. *Сікора Л.* Систематологія прийняття рішень на управління в складних технологічних структурах.- Львів.: Каменяр, 1998.- с.453.
5. *Белявський Л.С.* Обработка и отображение радионавигационной информации.-М. Радио и связь. 1990.- с.232.
6. *Милицин А.В., Самсонов В.К., Ходак В.А., Литвак И.И.* Отображение информации в центре управления космическими полетами.- М. Радио и связь. 19+82.-с.192.
7. *Литвак И.И., Ломов Б.Ф., Соловейчик И.Е.* Основы построения аппаратуры отображения в автоматизированных системах.- Мю. Сов. Радио.1975.-с.352.
8. *Піх І.В., Сенківський В.М.* інформаційні технології моделювання видавничих процесів. - Львів УАД. 2013.-с.219.
9. *Дурняк Б.В., Сікора Л.С., Антоник М.С., Ткачук Р.Л.* Когнітивні моделі формування стратегій оперативного управління інтегрованими ієрархічними структурами в умовах ризиків і конфліктів. - Львів УДА. 2013.- с.449.

Поступила 11.9.2013р.

УДК.52+61/681

Л.С. Сікора, д.т.н., Н.К. Лиса, к.т.н., Н.М. Мазур, Г.В. Щерба, Б.Л. Якимчук, н.с.

ЗНАНЕВІ ТА ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИ ПРИ ФОРМУВАННІ ЦІЛЕОРІЄНТОВАНИХ РІШЕНЬ НА УПРАВЛІННЯ ІНФРАСТРУКТУРАМИ

Анотація. На основі концепції цілеорієнтованого нейропроцесора, розглянуто елементи інтелектуальної діяльності особи при прийнятті рішень і формуванні управляючих дій.

Ключові слова. Структура, система, інформація.

Анотація. Исходя из концепции целеориентированого нейропроцесора рассмотрены элементы интеллектуальной деятельности при принятии решений и формировании управляющих действий.

Ключевые слова. Структура, сведения о системе, информация.

Вступ. На сучасному етапі розвитку інтегрованих систем управління промисловими та адміністративними структурами важливою проблемою є виявлення правил і механізмів, процедур прийняття рішень, ґрунтуючись на яких можна виявити інформаційні ознаки, структуру відношень між об'єктами, їх ціле орієнтацією. Це б дало змогу коректно прогнозувати динаміку подій і вибирати стратегію протидії в умовах кризових ситуацій, а також відповідно формувати моделі поведінки на основі одержаних нових знань.

Використання складних схем досліджень інформаційної взаємодії середовища експерименту та організму дозволяє виявити задачі, які входять в основу інтелектуальної діяльності особи, що відповідно створює умови для розкриття структури алгоритмів, ґрунтуючись на логіко-математичних моделях доведення теорем індуктивного та дедуктивного виводу, структуризації даних [1-6, 10].

Опираючись на ці положення, формується концепція [1] про необхідність розкриття ролі структур мозку в рамках поняття цілеорієнтованого нейропроцесора для опрацювання інформації, формування і взаємодії сигналів, реалізації правил і алгоритмів, взаємодії підструктур на основі індуктивних та дедуктивних процедур при генерації гіпотез в нейронних ансамблях, формування стратегій дій для досягнення мети.

Методи теорії автоматів забезпечують ефективні засоби побудови нейронних сіток з допомогою яких можна імітувати інформаційні структури мозку людини для вивчення певних класів поведінки модельованого об'єкту або їх комплексу на основі цілісних гіпотез і концепцій, які відображають цілеорієнтацію інформаційних систем.

В основу процедур моделювання поведінки скінченого автомата покладено моделі навчання, які імітують формування ланок умовних рефлексів і базуються на структурі навчальної матриці.

Головним недоліком таких моделей є те, що вони не забезпечували імітацію цілеорієнтованої поведінки в умовах зовнішніх збурень, тобто автомат не відображав основних принципів функціонування реальних механізмів мозку, оскільки не розкривав алгоритмів їх роботи (функціонування цілеорієнтації).

Теорія автоматів не забезпечує моделювання взаємодії алгоритмів [1] та їх реалізацію, оскільки не дає засобів їх об'єднання в одну систему на основі інформаційного синтезу.

В морфологічних системах мозку відсутнє інформаційне (образне, логічне) представлення механізмів формування поведінкових рухових актів і відповідних алгоритмів. Існує єдина система, яка забезпечує формування рухових дій, як ціле орієнтованого процесу. Для розшифрування інтелектуальної діяльності мозку необхідно знати не тільки алгоритми, але й способи їх об'єднання та функціонування як складної системи, виходячи з інформаційних задач, які складають основу інтелектуальної діяльності.

В основу інтелектуальної діяльності входять такі явища мозкових функцій:

- навчання, самонавчання, як інтелектуальний когнітивний процес;

- прогнозування ситуацій і поведінки на основі розпізнавання образів і сцен;
- систематика знань про структуру, динаміку і управління об'єктами;
- формування програм дій на основі інтелектуального аналізу проблем;
- формування понять і концепцій на основі логічного аналізу даних і знань;
- механізми і процедури побудови версій, прийняття рішень на основі системного аналізу;
- синтез ситуаційних програм діяльності для реалізації стратегій досягнення цілі;
- евристичне програмування стратегій прийняття рішень для досягнення нечітких цілей в стратегічних ігрових ситуаціях при ліквідації надзвичайних ситуацій.

Відповідно, евристики трактуються як способи прийняття рішень при нечітких стратегіях в умовах нетипових ситуацій, що відповідно визначає скритий інтелект особи.

Це стало основою подальших досліджень в рамках програми «загальний вирішувач проблем - ЗВП», який побудований на основі абстрактних символів і перетворень в скінченних ланцюгах логіко-математичних трансляцій ланцюгів образів ситуації. Ланцюги трансляцій відобразимо у вигляді: перетворення проблема - тема

де $\text{Alg}\{ \}$ – алгоритм перетворень; $\text{ODSit}(u_i / t_0)$ – образ динамічної ситуації в цільовому просторі системи в момент t_0 ; $u_i \in PC$ – елемент простору цілей, $u_k \in V(ci) \in PC$ – кінцева координата.

Інтелект людини, в процесі розв'язання задачі, може провести корекцію або зміну проблеми залежно від цільової ситуації, виявити її приховану внутрішню сутність крізь оболонку маскуючи факторів. Людина, в своїй інтуїтивній діяльності, виявляє приховані знаневі структури і можливі варіанти нових проблемних задач, які допускають їх розв'язання на основі нових інформаційних конструкцій та виявленні індикативних ознак сформованих в когнітивній системі.

В процесі мислення над проблемою побудови схеми розв'язками задач, людина (оператор) генерує цілісні плани і тактики дій, реалізація яких приводила б до цілі. Для цього повинні бути задіяні механізми опису

інформаційних задач, які включають як когнітивні так і математичні дії щодо:

- прогнозування ситуацій в об'єктах і агрегатах ієрархічних систем;
- методи досліджень об'єктів і проблем, які виникають процесі їх функціонування;
- формування понять і законів логічного виводу щодо оцінки ситуації;
- генерація конкретних процедур рішення задач управління на рівнях ієрархії;
- формування інваріантних принципів перетворення інформації для процесів прийняття рішень, які забезпечують реалізацію цільових стратегій;
- продукування конструктивних алгоритмів опрацювання даних і їх класифікації.

Композиція і структурування алгоритмів є основою процесу формування інформаційних моделей з ієрархічною організацією, які забезпечують базис управління.

Як показали дослідження школи Б. Котляра [1], при формуванні умовних рефлексів різних класів активізується вся нейроструктура мозку. В ній формуються комплекси ансамблів нейроблоків з певним функціональним призначенням. При цьому, все рівно, які б задачі не розв'язувались, активізується вся мозкова структура. Такі дослідження стимулювали пошуки загальних принципів організації головного мозку та формування в ньому предметно – орієнтованих блоків знань.

Дальший розвиток методології дослідження нейроструктур ґрунтується на концепції функціональної системи Анохіна П. [1], який розглядає категорію структури і категорії системних явищ, що відображають функціональну сторону – роботу (цільову, цілеорієнтовану) мозку особи, базовими компонентами якої є:

- аферентний синтез процесів прийняття рішень на основі узгодженої діяльності розподілених нейроструктур;
- формування домінуючої мотивації (цілеспрямованість);
- акцептори результатів дії, які оцінюють наслідки прийняття рішень.

Базовими компонентами функціональної системи є сенсори відбору інформації про зовнішній світ, блоки перетворення і опрацювання даних та процесори формування нових організованих інформаційних структур в пам'яті (бази даних, знань, процедур і алгоритмів прийняття рішень). На основі зміни мотивації особи формуються нові моделі активної поведінки людини та її цілеорієнтації, що відповідно приводить до формування нових алгоритмів і програм дій та методів побудови систем оцінок результатів. При цьому важливим є те положення когнітивної психології, щоб логіко – математична структура організації предметно – орієнтованого блоку знань вкладавалась в когнітивну структуру пам'яті особи.

Носієм інформаційних потоків є комплекси сигналів, згенерованих в елементах нейроструктури мозку, а також сигнали від сенсорів, які є основою класифікації динаміки поведінки та її порівняння з результатами дій. Ці результати школи Анохіна, Непалкова та ін. показують, що в структурі мозку

існують інформаційні системи в які входять функціонально цілісні агрегати, блоки, і вони виконують специфічні інтелектуальні функції та мають відповідну ієрархічну структуру.

Виявилось, що механізми інтелектуальної діяльності не ідентифікуються в рамках теорії умовних і безумовних рефлексів [1]. В мозку функціонують інформаційні складні автономні організаційні цілеорієнтовані системи. Вторинним результатом інтегративної роботи структур з відповідними алгоритмами їх функціонування є такі процеси [1-4], які протікають в когнітивній системі:

- навчання на основі відповідних стратегій добування і засвоєння знань;
- пам'ять даних і логічних правил, як на основі побудови взаємозв'язаних блоків знань;
- мотивація, як основи ціле орієнтації когнітивної системи особи;
- формування поведінки на основі активації нервових структур в когнітивній нейроструктурі.

Ці процеси виконуються на основі інформаційно-структурних перетворень в усій структурі мозку людини в яку закладені набуті впорядковані знання і навички.

Для вивчення інтелектуальної діяльності особи необхідно виявити такі моделі діяльності:

- формування інформаційних задач на основі аналізу проблемної ситуації;
- побудови цілісних гіпотез про спосіб функціонування інформаційних структур;
- запам'ятовування згенерованих варіантів прийняття рішень для досягнення мети;
- моделі виходу з тупикових ситуацій на основі стратегій адаптивних згідно мети.

В процесі інтелектуальної діяльності людина використовує вроджені «еталонні системи рефлексів поведінки», які вирізняють співвідношення між сигналами логіки формування операцій та дій [1-3,7] на забезпечення способу досягнення мети:

- відношення взаємного виключення блоків знань предметних областей;
- відношення доповнення елементів в блоках даних і знань;
- відношення взаємозамінності функціональних елементів в структурі даних і знань;
- моделі еталонних структур, які відображають класи взаємовідношень між даними;
- синтез тестових пробних дій, які б забезпечили досягнення мети.

В процесі досліджень [1] вищої нервової діяльності особи, на основі системного підходу, виявлено ряд нових компонентів, характеризують функціонування когнітивної „я- система „,:

- структурні матриці формування безумовних рефлексів;
- системи умовних рефлексів;

- еталонні вроджені системи рефлексів;
- класи функціональних сигналів при передачі даних і знань і їх запам'ятовані;
- моделі інформаційних задач і відповідних структур в блоках нейросистем;
- механізми прийняття рішень в суперечливих ситуаціях когнітивної нейроструктури;
- механізми виділення автономних підсистем інформаційної діяльності особи.

Важливими механізмами інформаційної інтелектуальної діяльності є [1,2] виділення підсистем інформаційної діяльності та механізми переходу від чуттєвого сприйняття образної інформації до абстрактного формування задач на основі оцінки образів динамічних ситуацій. Тому відповідно виділимо класи інтелектуальних операцій: відбір даних і формування образів ситуацій, класифікація та дискримінація, генерація стратегій прийняття цілеорієнтованих рішень і їх реалізація в діях на об'єкт, оцінка результатів дій, корекція стратегій цільових дій за результатами на основі процесу цілеорієнтації [1,3].

В біологічних системах збій інформаційної структури організму [1] приводить до зміни когнітивної і функціональної діяльності (виникають зміни в організмі) за рахунок:

- породження нових локальних нейроструктур та зміни форми їх функцій;
- неправильного функціонування когнітивних нейроблоків при опрацюванні зовнішніх і внутрішніх сигналів в результаті невідповідної їх оцінки;
- невідповідного функціонування когнітивних нейроструктур, які відповідають за реалізацію відповідних алгоритмів обробки даних і прийняття рішень, що приводить до збоїв роботи нейроінформаційних підструктур організму.

Висновок. Розглянуто нові підходи до розв'язання задач прийняття рішень на основі аналізу логічної структури діяльності когнітивної системи особи при формуванні рішень.

1. *Напалков А.В., Прагина Л.Л.* Мозг человека и искусственный интеллект.-М.-МГУ.-1985.-120с.
2. *Сікора Л.С.* Системологія прийняття рішень в складних технологічних системах.-ТЗ.-Львів.-Каменяр.-1998.-453с.
3. *Физиология поведения: Нейробиологические закономерности /Под ред. Бутуева А.С. Л. : -Наука.-1987.-736с.*
4. *Системные механизмы поведения /Под ред. Судакова К.В.-М.:Медицина.-1990.-240с.*
5. *Хомская Е.Д.* Нейропсихология.-К.-Питер.-2005.-496с.
6. *Лурия А.Р.* Основы нейропсихологии.-М.:ACADEMIA.-2002.-384с.
7. *Функциональные системы организма / Под ред. Судакова К.В.-М.:Медицина.-1987.-432с.*
8. *Дордж Ф.* Мозг как вычислительная машина.-М.-Мир.-1963.-502с.
9. *Психология экстремальных ситуаций /Под ред. Тарас А.Е.-М.:АСТ.-2002.-480с.*
10. *Широчин В.П.* Архитектоника мышления и нейроинтеллект.-К.-Юниор.-2004.-560с.

Поступила 24.9.2013р.